

KS. ROBERT R. KUFEL – ZIELONA GÓRA

STAN POLSKIEJ ARCHIWISTYKI KOŚCIELNEJ. PRÓBA OCENY

Jak każda administracja także administracja Kościoła katolickiego wytwarza akta, które dokumentują jego działalność. W miarę upływu lat narasta kościelny zasób archiwalny w skład, którego wchodzi nie tylko akta wytworzone przez urzędy własne, lecz także akta odziedziczone lub nabyte przez te instytucje. Już od VII w. Kościół troszczy się o wszystkie repozytoria (akta i archiwalia), które są dowodem jego żywotności i działalności oraz „utrwalają pamięć”¹.

Właściwym miejscem gromadzenia zasobu kościelnego jest archiwum, które porządkuje, inwentaryzuje, konserwuje i udostępnia zebrane archiwalia. Najważniejsze miejsce wśród archiwów kościelnych zajmuje archiwum diecezjalne². Funkcjonowanie archiwum zapewniają pracownicy, którzy powinni posiadać kwalifikacje zawodowe, zdobyte na studiach z dziedziny historii i nauk pomocniczych (np. zarządzanie dokumentacją, archiwistyka, heraldyka, sfragistyka, dyplomatyka, paleografia, numizmatyka, chronologia, statystyka, metrologia³). Powinni także radzić sobie z konserwacją i zabezpieczaniem repozytoriów. Poza zainteresowaniami zawodowymi wskazane jest, aby mieli wiedzę z innych dziedzin np. z bibliotekarstwa, dokumentalistyki czy muzealnictwa⁴.

¹ T. Grygier, *Problemy regulacji prawnej archiwistyki*, Lublin 1990, s. 153.

² Archiwa kościelne ogólnie dzieli się na dwie grupy: 1. Archiwa urzędów terytorialno-jurysdykcyjnych (archiwa biskupie, archidiaconów, konsystorz generalnych, konsystorz okręgowych, dekanalne, parafialne) oraz 2. Archiwa instytucji kościelnych (archiwa kapituł katedralnych, kapituł kolegiackich, zakonne). W archiwach diecezjalnych można znaleźć różne rodzaje akt kościelnych, które czasem stanowią pełne zespoły akt lub są fragmentaryczne w stanie szczątkowym. H. E. Wyczawski, *Polskie archiwa kościelne*, w: *Księga tysiąclecia katolicyzmu w Polsce*, red. M. Rechowicz, Lublin 1969, cz. 2: *Kościół a nauka i sztuka*, red. A. Wojtkowski, C. Zgorzelski, s. 57-85.

³ H. E. Wyczawski, *Wprowadzenie do studiów w archiwach kościelnych*, Warszawa 1956, s. 153-156; S. Librowski, *Źródła do zabytkoznawstwa w archiwach kościelnych*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” (dalej: ABMK), 6 (1963) s. 211.

⁴ Grygier, *Problemy regulacji*, s. 160.

Polska archiwistyka kościelna zaczęła się rozwijać wraz z odzyskaniem niepodległości w 1918 r. przez polskie społeczeństwo i państwo. Można nawet powiedzieć, że zapoczątkował ją Dekret Naczelnika Państwa z 7 lutego 1919 r. o organizacji archiwów państwowych i opiece nad archiwaliami (Dz. Pr. P.P., Nr 14 z 1919, poz. 182). Wówczas to obok licznych teoretyków wiedzy archiwalnej takich jak m.in. K. Konarski⁵, pojawili się nowi ludzie. W ślad za archiwami państwowymi rozpoczęto także organizację, często na nowo archiwów kościelnych.

Pierwsza w tym dziele była diecezja przemyska. Już w 1918 r. władza duchowna zleciła ks. dr Janowi Kwolkowi (1885-1958), tej diecezji zadanie zorganizowania archiwum diecezjalnego oraz opiekę nad gromadzonymi w nim aktami. Wkrótce ks. Kwolek stał się jednym z najlepszych specjalistów w dziedzinie archiwistyki. Warto nadmienić, że był także, oficjałem sądu biskupiego, scholastykiem kapituły katedralnej i profesorem seminarium duchownego w Przemyśle. W latach 1927-1955 roku pełnił urząd dyrektora przemyskiego archiwum diecezjalnego. W seminarium duchownym prowadził zajęcia z archiwistyki i angażował kleryków do pomocy przy porządkowaniu akt. Współtworzył dział *Z archiwistyki kościelnej* w miesięczniku *Ateneum Kapłańskie*⁶.

13 października 1925 r. Kardynał Edmund Dalbor erygował pierwsze w Polsce Archiwum Archidiecezjalne⁷ w Poznaniu, którego dyrektorem został ks. Edmund Majkowski⁸. Była to dobra okazja, aby w środowisku nauki (zwłaszcza wśród historyków) wzbudzić szersze zainteresowanie problematyką archiwów kościelnych. Na IV Zjeździe Historyków Polskich, zorganizowanym w Poznaniu w dniach 6-8 grudnia 1925 r., dr Kazimierz Kaczmarczyk, dyrektor miejscowego Archiwum Państwowego, wygłosił referat pt. *Organizowanie archiwów diecezjalnych*, tym samym zapoczątkował reformę, która zmierzała do nadania archiwom diecezjalnym charakteru instytucji naukowo-usługowych. Uczestnicy Zjazdu wystosowali apel do wszystkich biskupów ordynariuszy w Polsce, aby poszli za przykładem Ks. Kardynała i zakładali archiwa diecezjalne⁹. W 1927 r. za sprawą ks. dr. Jana Kwolka erygowano Archiwum Diecezji Przemyskiej. Później powstawały następ-

⁵ K. Konarski, *Nowożytna archiwistyka polska i jej zadania*, Warszawa 1929.

⁶ J. Ataman, *Ks. Jan Kwolek 1885-1958*, ABMK, 1 (1959) z.1, s. 159-161.

⁷ Papież Benedykt XVI zobowiązał biskupów, aby zakładali archiwa w swoich diecezjach. Pozostawił biskupom kwestie organizacji archiwów, nie narzucając im sposobu postępowania. *Codex Iurii Canonici Pii X pontificis maximi iussu digestus Benedicti papae XV auctoritate promulgatus...*Friburgi Brisgoviae-Ratisbonae 1918.

⁸ Jeśli weźmiemy pod uwagę obecne terytorium państwa polskiego, to pierwsze archiwum diecezjalne powstało we Wrocławiu. Erygował je kard. G. Kopp w 1896 roku. F. Lenort, *Z dziejów organizacji i zasobu Archiwum Archidiecezjalnego w Poznaniu*, Lublin 1967, s. 70; L. Wilczyński, *Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu w latach 1925-1939*, „Archiwariusz. Biuletyn Archiwum Archidiecezjalnego w Poznaniu”, 2005, s. 11-53; W. Urban, *Katalog Archiwum Archidiecezjalnego we Wrocławiu*, ABMK, 10 (1965) s. 16.

⁹ S. Librowski, *Dotychczasowe osiągnięcia w dziedzinie reformy organizacji archiwów kościelnych w Polsce*, ABMK, 3 (1961) z. 1-2, s. 12.

ne: w 1928 roku w Płocku, w 1931 r. we Lwowie, w 1937 w Łodzi i w 1939 w Kielcach¹⁰.

W 1927 r. Ks. dr J. Kwolek opisał zasób przemyskich archiwów kościelnych¹¹. Rok później ukazała się drukiem broszurka o ekstraktach metrykalnych¹². W *Archeionie* (1928) opublikował rozprawę poświęconą naukowej organizacji archiwów kościelnych¹³. Każdego roku pisał sprawozdania z działalności archiwum, które publikował w *Kronice Diecezji Przemyskiej*. W grudniowym numerze *Ateneum Kapłańskiego* z 1936 roku ukazał się artykuł poświęcony archiwum diecezjalnemu¹⁴, który wraz z wcześniejszymi artykułami stał się przewodnikiem po zasobie¹⁵.

Działalność ks. dr. J. Kwołka i jego publikacje stały się inspiracją dla ludzi nauki oraz przyczyniły się do rozwoju archiwów kościelnych. Zestawienia archiwów publikowali: E. Chwalewik¹⁶ oraz Karol Buczek na podstawie przeprowadzonej ankiety w 1927 roku¹⁷. W omawianym okresie do ważniejszych autorów monografii o tematyce archiwalnej należeli: ks. Józef Nowacki¹⁸ z Poznania, ks. Henryk Rybus¹⁹ z Łodzi, ks. Władysław Kwiatkowski²⁰ z Warszawy, Wincenty Łopaciński²¹ z Łodzi, Stanisław Zajączkowski²² z Lwowa, Kazimierz Kaczmarczyk²³ oraz Tadeusz Glemma²⁴. Zagadnieniem ustawodawstwa kościelnego dotyczącego archiwów zajmował się W. Abraham²⁵.

¹⁰ S. Librowski, *Archiwa Kościoła katolickiego w Polsce*, w: *Encyklopedia Katolicka*, red. F. Gryglewicz [i inni], t. 1, Lublin 1989, kol. 879.

¹¹ J. Kwolek, *Archiwa diecezji przemyskiej obrz. łacińskiego*, „Kronika Diecezji Przemyskiej”, 27 (1927) s. 223-276.

¹² J. Kwolek, *Ekstrakty metrykalne w Archiwum Diecezjalnym Przemyskim*, „Kronika Diecezji Przemyskiej”, 28 (1928) s. 231-249.

¹³ J. Kwolek, *Naukowa organizacja archiwów diecezjalnych*, „Archeion”, 4 (1928) s. 15-35; tenże, *Naukowa organizacja archiwów kościelnych*, „Nasza Myśl Teologiczna”, 1 (1930) s. 1-37.

¹⁴ J. Kwolek, *Archiwum Diecezjalne przy Kurii Biskupiej ob.łac. w Przemysłu*, „Ateneum Kapłańskie”, 38 (1936) s. 514-526.

¹⁵ Ataman, *Ks. Jan Kwolek.*, s. 161.

¹⁶ E. Chwalewik, *Zbiory polskie*, t. 1-2, Warszawa 1926-1927.

¹⁷ K. Buczek, *Archiwa polskie*, „Nauka Polska”, 7 (1912) s. 1-97; 12 (1930) (suplement do t. 7), s. 1-85.

¹⁸ J. Nowacki, *Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu*, „Ateneum Kapłańskie”, 38 (1936) s. 198-205.

¹⁹ H. Rybus, *Widawskie Archiwum Kościelne*, Łódź 1939.

²⁰ W. Kwiatkowski, *Archiwum Archidiecezjalne Warszawskie*, „Wiadomości Archidiecezji Warszawskiej”, 26 (1936) s. 283-285.

²¹ *Statut i regulaminy Muzeum Diecezjalnego w Łodzi*, Łódź 1938 [rec. W. Łopaciński, „Archeion”, 15 (1937-1938) s. 132-134].

²² Librowski, *Dotychczasowe osiągnięcia*, s. 12-14.

²³ K. Kaczmarczyk, O. G. Kowalski, *Katalog Archiwum Opactwa Cystersów w Mogile*, [Kraków] 1919, s. 1-104; K. Kaczmarczyk, *Archiwum oo. Paulinów na Jasnej Górze w Częstochowie*, „Archeion”, 6-7 (1930) s. 123-159; tenże, *Egzemplarz częstochowski inwentarza Archiwum Koronnego z r. 1613*, „Archeion”, 14 (1936) s. 36-47.

²⁴ T. Glemma, *O archiwach warmińskich we Fromborku*, „Archeion”, 9 (1931) s. 19-35.

²⁵ W. Abraham, *Ustawodawstwo kościelne o archiwach*, „Archeion”, 4 (1928) s. 1-14.

Okres międzywojenny był przełomowy dla rozwoju archiwistyki kościelnej. Rozpoczęto systematyczne porządkowanie zbiorów kościelnych oraz w celu udostępniania zasobów otwierano pracownie naukowe²⁶.

Po zakończeniu II wojny światowej Polska znalazła się w nowej rzeczywistości politycznej. Władza ludowa traktowała archiwa, w tym także archiwa kościelne marginalnie. Na Kościół i jego zasoby patrzyła przez pryzmat pozostałości feudalizmu, który trzeba zniszczyć. W tym celu władza dążyła do całkowitej konfiskaty archiwaliów kościelnych, których dalszy los miał zależeć wyłącznie od państwowych urzędników. Kościół musiał odnaleźć swoje miejsce w nowej rzeczywistości politycznej i stawić czoła działaniom władz zmierzającym do unicestwienia administracji kościelnej. Wśród działań administracyjnych władz kościelnych niewątpliwie ważniejsze było utrzymanie autonomicznej struktury i zapewnienie kadr dla działań duszpasterskich. Zrozumiałe, że w takiej sytuacji – jako priorytet – Kościół nie mógł zająć się sprawami archiwów.

W takiej sytuacji budzi podziw i zasługuje na uznanie pionierska działalność powojennych archiwistów kościelnych, takich jak np. ks. S. Librowskiego, o. H. E. Wyczawski OFM, którzy pomimo ciężkich przeżyć ostatniej wojny, potrafili z siebie wykrzesać energię do twórczego działania²⁷. Mimo niebywałych trudności po 1945 roku powstawały kolejne archiwa diecezjalne: m.in. we Wrocławiu²⁸, w Pelplinie i Włocławku²⁹. Pojawili się także nowi teoretycy archiwistyki kościelnej: m.in. ks. Stanisław Librowski z Włocławka i ks. Wincenty Urban z Wrocławia³⁰. Ks. Librowski wziął udział w Zjeździe Historyków Pomorza i Prus w dniach 19-20 lutego 1947 w Toruniu, gdzie wygłosił referat pt.: „Archiwum Diecezjalne we Włocławku”. Jako jedyna osoba duchowna w 1950 roku uczestniczył w konferencji pracowników naukowych archiwów i bibliotek w Warszawie. Na początku lat pięćdziesiątych rozpoczęła się edukacja studentów na wyższych uczelniach. Ks. S. Librowski był wykładowcą nauk pomocniczych Historii Kościoła na KUL. Od 1954 roku o. H. E. Wyczawski jedną godzinę tygodniowo wykładał introdukcję do studiów w archiwach kościelnych na kierunku Historii Kościoła Wydziału Teologicznego i na Wydziale Prawa Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie³¹.

Sytuacja uległa niewielkiej poprawie dopiero w 1956 r. Na życzenie Episkopatu i przy poparciu ze strony Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych, o. Romuald Gustaw OFM, dyrektor Biblioteki Uniwersyteckiej (BU) KUL, w dniach

²⁶ J. Dziwoki, *Edukacja archiwistów kościelnych w Polsce po 1945 roku* (Referat wygłoszony w Olsztynie na V Powszechnym Zjeździe Archiwistów Polskich w ramach sesji *Archiwa kościelne* w dniach 6-7 września 2007).

²⁷ *Kalendarium życia, cierpienia, działalności, twórczości i uznania księdza Stanisława Librowskiego*, ABMK, 58 (1989) s. 455-456.

²⁸ W. Urban, *Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu*, „Archeion”, 25 (1956) s. 309-320.

²⁹ S. Librowski, *Archiwum Diecezjalne we Włocławku 1945-1958*, Włocławek 1958.

³⁰ J. Pater, *Życie i działalność Ks. Biskupa Prof. Wincentego Urbana (1911-1983)*, w: «*Misericordia et Veritas*». *Księga pamiątkowa ku czci Księdza Biskupa Wincentego Urbana*, red. J. Mandziuk, J. Pater., Wrocław 1986, s. 18-21.

³¹ Dziwoki, *Edukacja archiwistów*.

3-15 września 1956 r. zorganizował kurs dla archiwistów diecezjalnych i zakonnych. Dnia 12 września na trzygodzinnym spotkaniu dyskusyjnym uczestnicy kursu zgłosili propozycję powołania ośrodka informacyjnego dla archiwistów kościelnych. Biskupi przyjęli ten wniosek z zyczliwością i akceptacją³².

Na tym tle ważnym wydarzeniem stało się utworzenie 20 grudnia 1956 r. Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych (Ośrodek ABMK) przy KUL. Jego inicjatorem i twórcą Ośrodka ABMK był o. Gustaw OFM. Pierwszym kierownikiem Ośrodka został ks. Eugeniusz Reczek SI, którego w marcu 1958 roku zastąpił ks. Witold Nowodworski³³. Za statutowe zadania Ośrodka uznano³⁴:

- a) stałą łączność z archiwami, bibliotekami i muzeami kościelnymi;
- b) ewidencjonowanie i opis zbiorów kościelnych;
- c) fotografowanie i mikrofilmowanie cenniejszych obiektów archiwalnych, bibliotecznych i muzealnych, względnie aktualnie potrzebnych do prac naukowo-badawczych;
- d) inicjowanie i wspieranie badań naukowych;
- e) podnoszenie kwalifikacji zawodowych pracowników archiwów, bibliotek i muzeów kościelnych;
- f) metodyczne poradnictwo bibliograficzne, stanowiące pomoc w opracowywaniu zbiorów;
- g) poradnictwo dotyczące konserwacji zbiorów kościelnych.

W celu realizacji zadań statutowych Ośrodek zamierzał prowadzić działania na wielu płaszczyznach, jakie w ówczesnych warunkach politycznych i materialnych były dostępne. Do nich należało:

- a) utrzymywanie bezpośredniego kontaktu z archiwami, bibliotekami i muzeami (korespondencja i praca w terenie kierownictwa Ośrodka ABMK);
- b) organizowanie kursów i zjazdów dla pracowników;
- c) pośrednictwo w wymianie dubletów;
- d) prowadzenie stacji mikrofilmowej i fotograficznej;
- e) wydawanie własnego czasopisma;
- f) sporządzanie kwerend i wykazów bibliograficznych;
- g) zakładanie i prowadzenie katalogów centralnych zbiorów kościelnych³⁵.

Na posiedzeniu komisji specjalnej, zwołanej 22 października 1958 r., przez rektora KUL ks. prof. dr. Mariana Rechowicza, uporządkowano sprawy organizacyjne. W 1959 Ośrodek ABMK oddzielono od Biblioteki Uniwersyteckiej i nadano mu status samodzielnego zakładu uniwersyteckiego o charakterze naukowym i usługowym, który od 1959 roku zaczął wydawać periodyk *Archiwa Biblioteki*

³² S. Librowski, *Pierwszy kurs archiwalny dla pracowników archiwów kościelnych przeprowadzony w Lublinie w r. 1956*, „Archeion”, 27 (1957) s. 325-333.

³³ S. Librowski, *Ośrodek Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych*, ABMK, 1 (1959) z. 1, s. 12-14.

³⁴ S. Librowski, *Statut Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych przy KUL*, Lublin 1958, odb. ss.4.

³⁵ Librowski, *Ośrodek Archiwów*, s. 16-17.

*i Muzea Kościelne*³⁶. Trzeba nadmienić, że było to tego typu trzecie czasopismo na świecie (*Scrinium* w Hiszpanii i *Archiva Ecclesiae* we Włoszech)³⁷. Siedziba Ośrodka mieściła się w gmachu BU KUL przy ul. Chopina 27. Na dyrektora nowej instytucji powołano ks. prof. Józefa Rybczyka, prorektora KUL. Redaktorem naczelnym ABMK został jego zastępca ks. Stanisław Librowski³⁸. Ks. Redaktor sporządzał pisał roczne sprawozdania z działalności Ośrodka, które były drukowane w periodyku ABMK³⁹. Periodyk ukazywał się dwa razy w roku. Na jego łamach publikowano m.in. inwentarze, katalogi i przewodniki po zasobach archiwów kościelnych oraz artykuły dotyczące poszczególnych archiwów, problemów porządkowania, wartościowania i konserwacji akt⁴⁰.

Z inicjatywy Ośrodka ABMK i przy poparciu Episkopatu Polski w dniach 26-27 czerwca 1957 roku na Jasnej Górze w Częstochowie odbył się Pierwszy Zjazd Archiwistów, Bibliotekarzy i Muzeologów Kościelnych. Głównym celem Zjazdu było ocenienie stanu i potrzeb archiwów, bibliotek i muzeów oraz przygotowanie programu prac na przyszłość w tych dziedzinach⁴¹. Wygłoszono trzy paralelne referaty. O. Romuald Gustaw wygłosił referat poświęcony bibliotekom⁴²; ks. Władysław Smoleń – muzeom⁴³, natomiast archiwom poświęcił swój referat ks. Stanisław Librowski⁴⁴. Referat programowy ks. S. Librowskiego został podzielony na dwie części. W pierwszej, przy omawianiu podstawowych zasad organizacyjnych, referent akcentował, że archiwum jest instytucją, która powinna mieć odpowiednie pomieszczenia, wykwalifikowanych pracowników oraz stały budżet. Zatrudnieni w nich pracownicy powinni mieć odpowiednie kwalifikacje zawodowe. W drugiej części ks. Librowski postulował, aby tworzyć nowe archiwa diecezjalne i prowincjalne zakonne, które będą funkcjonować na podstawie statutów i regulaminów, zatwierdzonych przez władzę kościelną⁴⁵. Apelował o porządkowanie zasobów i udostępnianie ich w celach naukowych. Podkreślał także konieczność konserwacji i mikrofilmowania archiwaliów. Na zakończenie wspominał o współ-

³⁶ W latach 1959-1961 czasopismo ABMK ukazywało się jako kwartalnik (od 1 do 3 tomu łącznie), od 1 stycznia 1962 roku do dziś wychodzi jako półrocznik. M. Dębowska, *Ośrodek Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II 1956-2006*, Lublin 2006, s. 107.

³⁷ Dziwoki, *Edukacja archiwistów*.

³⁸ Librowski, *Ośrodek Archiwów*, s. 15-16.

³⁹ S. Librowski, *Sprawozdanie z działalności Ośrodka za lata 1958/59*, ABMK, 1 (1959) z. 2, s. 131-132.

⁴⁰ R. Kiersnowski, *Nauki pomocnicze historii w okresie powojennym*, „Kwartalnik Historyczny”, 1 (1987) s. 314.

⁴¹ Przebieg Zjazdu można znaleźć w: [S. Librowski], *Pierwszy Zjazd Archiwistów, Bibliotekarzy i Muzeologów Kościelnych. 1. Przebieg Zjazdu*, ABMK, 1 (1959) z. 1, s. 18-20.

⁴² R. Gustaw, *Stan i potrzeby bibliotek kościelnych oraz program pracy na najbliższy okres*, ABMK, 1 (1959) z. 1, s. 34-42.

⁴³ W. Smoleń, *Stan i potrzeby muzeów kościelnych oraz program pracy na najbliższy okres*, ABMK, 1 (1959) z. 1, s. 43-56.

⁴⁴ S. Librowski, *Stan i potrzeby archiwów kościelnych oraz program pracy na najbliższy okres*, ABMK, 1 (1959) z. 1, s. 20-33

⁴⁵ S. Librowski, *Projekt statutu i regulaminu archiwum diecezjalnego*, Lublin 1960.

pracy z Ośrodkiem ABMK oraz Naczelną Dyрекcją Archiwów Państwowych, np. wymiana doświadczeń, kształcenie kadr⁴⁶. Wystąpienie ks. S. Librowskiego spotkało się z wielką życzliwością i poparciem uczestników Zjazdu.

Referaty wygłoszone w czasie Zjazdu i dyskusja nad ich treścią, posłużyły poszczególnym komisjom do sformułowania odpowiednich wniosków⁴⁷. W zakresie archiwistyki kościelnej wnioski podzielono na pięć grup:

1. dotyczące zbiorów kościelnych w ogólności;
2. dotyczące organizacji zbiorów i podejmowanej w nich pracy;
3. dotyczące stricte archiwistyki;
4. dotyczące pogłębiania wiadomości o archiwach;
5. rezolucje o charakterze specjalnym.

W pierwszej grupie znalazły się następujące rezolucje:

- powołać centralne archiwum w każdej diecezji i prowincji zakonnej;
- rozpocząć ewidencjonowanie zasobów archiwalnych;
- przyspieszyć kształcenie pracowników przez organizowanie wykładów, kursów i zjazdów;
- przeciwdziałać samowolnemu dysponowaniu materiałami archiwalnymi;
- opracować podręczniki, dostosowane do potrzeb instytucji kościelnych;
- oszacować straty w zasobie, które powstały w wyniku II wojny światowej;
- wydzielić te materiały archiwalne, które przy opracowywaniu wymagają zastosowania odmiennych metod pracy;
- nawiązać współpracę z archiwistami państwowymi w celu wzajemnej wymiany doświadczeń zawodowych.

Do drugiej grupy zaliczono rezolucje, które dotyczyły:

- personelu (kadra kierownicza z kwalifikacjami, stali archiwiści w archiwach centralnych, praca w wymiarze dostosowanym do właściwych obowiązków, liczba personelu zależna od wielkości zbiorów);
- budżetu (stała miesięczna lub roczna dotacja, ustalona w oparciu o wcześniej zaplanowany program prac archiwum);
- lokalu (odpowiednie pomieszczenia, przy projektowaniu nowych uwzględnić ich przeznaczenie na archiwa);
- opracowania (niezwłocznie zacząć porządkowanie i opracowanie zasobów, w każdym archiwum centralnym pracownia naukowa z podręcznym księgozbiorem);
- udostępniania (korzystanie ze zbiorów na zasadach określonych w regulaminie, mikrofilmowanie cenniejszych obiektów archiwalnych);
- konserwacji zbiorów (uznać potrzebę konserwacji, tworzyć pracownie konserwatorskie w archiwach centralnych).

W zakresie stricte archiwistyki postanowiono:

- mikrofilmować te akta, które dotyczą nowych diecezji a znajdują się w archiwach diecezji macierzystych;

⁴⁶ Librowski, *Stan i potrzeby*, s. 32-32.

⁴⁷ *Rezolucje Zjazdu*, ABMK, 1 (1959) z. 1, s. 56-59.

— mikrofilmować ważniejsze archiwalia kościelne, przechowywane w krajowych i zagranicznych archiwach państwowych;

— rozpocząć akcję publikowania informatorów o zasobach archiwów kościelnych.

W czwartej grupie znalazły się następujące rezolucje:

— wprowadzić regularne wykłady z archiwistyki do ratio studiorum w diecezjalnych i zakonnych seminariach duchownych;

— publikować prace z dziedziny archiwistyki w organie ABMK;

— informować o stanie archiwów w diecezjalnych pismach urzędowych.

Rezolucjami o charakterze specjalnym były:

— opracowanie kompletnej bibliografii teologii katolickiej w Polsce;

— zorganizowanie ogólnopolskiej wystawy z okazji jubileuszu tysiąclecia chrześcijaństwa.

Zwołanie Zjazdu było bardzo ważnym wydarzeniem w historii powojennego Kościoła w Polsce oraz impulsem, którego potrzebowali archiwisci kościelni, do pracy w niełatwych polskich warunkach politycznych. W piątą rocznicę Zjazdu ks. S. Librowski pisał: „Dziś, w niespełna 5 lat od owego zjazdu wiele na tym polu zmieniło się na lepsze. Tak władze diecezjalne, jak i zakonne okazały od tego czasu dużo zrozumienia dla potrzeb podległych im archiwów..., posiadają już swoich urzędowych kierowników, przeszkolonych zawodowo na dwu kursach archiwalnych (1956 i 1961); na utrzymanie... przeznaczają już wszędzie stały fundusz; remontuje się i ulepsza pomieszczenia na archiwalia... Mikrofilmuje się...całe zespoły akt...Wreszcie mamy swój organ – *Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne*, który zyskał sobie uznanie w kraju i zagranicą i publikujemy w nim prace metodyczne, opisowe, inwentarze archiwaliów, wydajemy źródła”⁴⁸.

W tak krótkim czasie pod każdym względem nastąpił rozwój archiwów: diecezjalnych i zakonnych. Znaczne postępy w dziedzinie archiwistyki kościelnej wynikały ze stopniowego realizowania postulatów, które podjęto na Zjeździe w Częstochowie. Spotkanie archiwistów, bibliotekarzy i muzeologów kościelnych na Jasnej Górze w 1957 roku stało się w pewnym sensie zjazdem programowym. Z dzisiejszej perspektywy warto pokusić się (choć nie będzie to łatwe) o próbę oceny dorobku i znaczenia Zjazdu w zakresie archiwistyki kościelnej. Warto też spróbować konkretnie odpowiedzieć na niektóre pytania np.: na ile udało się zrealizować podjęte rezolucje? Co się zmieniło i czego nie udało się zmienić w archiwistyce kościelnej? Jakie perspektywy na przyszłość stoją przed polską archiwistyką kościelną? Próbując ocenić stan archiwistyki kościelnej, można posłużyć się schematem pięciu grup postulatów, które podjęto na Zjeździe.

1. Zbiory kościelne w ogólności. Ks. S. Librowski w 1974 r. pisał, że w Polsce jest 7 archiwów archidiecezjalnych, 20 diecezjalnych oraz 30-40 wyższych męskich i 60-70 wyższych żeńskich zakonnych (dane w przybliżeniu). Liczba archiwów kościelnych w Polsce stale rośnie, np. w 1989 roku ten sam autor wymienił 24 archiwa diecezjalne i 15 zakonne. Przymuszczalnie może być kilkaset archi-

⁴⁸ Librowski, *Dotychczasowe osiągnięcia*, s. 18-19.

wów klasztornych wraz z opackimi^{49,50}. W 2002 r było 32 archiwów diecezjalnych (w tym kurii i kapituł) i 79 zakonnych⁵¹. W „Informatorze adresowym”, wydanym przez Naczelną Dyрекcję Archiwów Państwowych (NDAP) w 2004 r., wylicza się 32 archiwa diecezjalne i 57 archiwów zakonnych⁵². Powodem rozbieżności liczbowej w obu informatorach jest fakt, że nie wszystkie instytucje kościelne zgłosiły NDAP istnienie swoich archiwów. Na mocy nowego Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r. każda diecezja powinna mieć własne archiwum centralne historyczne, które ma gromadzić dokumentację kurii biskupich, kapituł katedralnych, kolegiackich, zbiory dekanalne i parafialne. Dokumentacja ta stanowi dziedzictwo ogólnonarodowe i odgrywa podstawową rolę w badaniach historycznych⁵³.

Wartość archiwów zależy od uporządkowania i zinwentaryzowania ich zasobów⁵⁴. Należy dostrzec znaczny postęp w ewidencjonowaniu zasobów kościelnych, choć jeszcze nie wszystkie archiwa zakończyły ten proces⁵⁵. W grupie tych, którzy po zakończeniu Zjazdu publikowali inwentarze i katalogi, znaleźli się m. in. o. H. E. Wyczawski⁵⁶, bp W. Urban⁵⁷, o. R. Gustaw⁵⁸. Według danych w informatorze z 2002 r. (autor Maria Dębowska) na 32 archiwa diecezjalne – 12 posiadało drukowane pomoce archiwalne, na 35 archiwów zakonów i zgromadzeń męskich – 10 i na 44 archiwów zakonów i zgromadzeń żeńskich – tylko 6 miało opublikowane pomoce. W wielu wypadkach odnotowano, że inwentarze i katalogi były w trakcie przygotowywania. Należy pamiętać, że jednak najczęściej kwerendzistów interesują drukowane (inwentarze, katalogi, spisy itp.) pomoce archiwalne, które pozwalają na wcześniejsze zapoznanie się z zasobem, jeszcze przed przybyciem do archiwum.

⁴⁹ Dokładna liczba archiwów partykularnych (dekanalnych, parafialnych i klasztornych) nie jest znana, gdyż nikt ich nie ewidencjonował. S. Librowski, *Aktualny stan udostępniania zasobu przechowywanego w archiwach kościelnych*, ABMK, 28 (1974) s. 5-8.

⁵⁰ Librowski, *Archiwa Kościoła*, k. 880-885.

⁵¹ M. Dębowska, *Archiwa Kościoła katolickiego w Polsce. Informator*, Kielce 2002.

⁵² *Archiwa w Polsce. Informator adresowy*, Warszawa 2004.

⁵³ L. Wilczyński, *Znaczenie archiwów kościelnych dla nauki polskiej* [Referat wygłoszony w Olsztynie na V Powszechnym Zjeździe Archiwistów Polskich w ramach sesji «Archiwa kościelne» w dniach 6-7 września 2007].

⁵⁴ M. Handelsman, *Historyka. Zasady metodologii i teorii poznania historycznego*, Warszawa 1928, s. 93-99.

⁵⁵ J. Szymański, *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa 2001, s. 523.

⁵⁶ H. E. Wyczawski, *Katalog Archiwum Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie*, ABMK, 3 (1961) s. 25-102; 4 (1962) s. 23-226; 5 (1962) s. 13-210; 6 (1963) s. 17-66.

⁵⁷ W. Urban, *Katalog Archiwum Archidiecezjalnego we Wrocławiu. Rękopisy*, ABMK, 10 (1965) s. 5-32; 11 (1965) s. 5-108; 12 (1966) s. 5-74; 13 (1966) s. 5-90; 14 (1967) s. 5-132; 15 (1967) s. 91-248; 16 (1968) s. 19-242; tenże, *Katalog dokumentów Archiwum Archidiecezjalnego we Wrocławiu*, cz. 1: *Dokumenty oznaczone sygnaturami alfabetycznymi*, Roma 1970.

⁵⁸ K. Gadacz, *Inwentarz Archiwum Prowincji Krakowskiej Zakonu OO. Kapucynów*, ABMK, 2 (1962) s. 53-165.

Coraz częściej organizowane są wykłady, kursy i zjazdy. W ramach Ośrodka ABMK, który m.in. zajmuje się organizacją dokształcania kościelnej służby archiwalnej, odbyły się następujące kursy i seminaria naukowe:

- 1961 (kurs dla archiwistów diecezjalnych i zakonnych);
- 1967 (seminarium dotyczące porządkowania i opisywania materiałów archiwalnych);
- 1969 (seminarium dotyczące porządkowania materiałów archiwalnych w archiwach zakonów i zgromadzeń zakonnych żeńskich);
- 1972 (seminarium poświęcone aktualnym potrzebom archiwów zakonów i zgromadzeń zakonnych żeńskich);⁵⁹
- 1984 (konferencja dyrektorów archiwów diecezjalnych);
- 1989 (sesja poświęcona problemom konserwacji kościelnych zasobów archiwalnych);
- 1991 (sesja na temat gromadzenia i kształtowania zasobu w archiwach kościelnych);
- 1994 (sesja dotycząca kancelarii i archiwum kościelnego);
- 1997 (symposium poświęcone komputeryzacji archiwów kościelnych w Polsce);
- 2000 (symposium na temat problemów archiwów parafialnych i klasztor-nych);
- 2003 (symposium dotyczące informacji i udostępniania zasobów w archiwach Kościoła katolickiego w Polsce)⁶⁰.

Rozwinęła się edukacja przyszłych archiwistów kościelnych. Najsłynniejsza Watykańska Szkoła Paleografii *Scuola Vaticana di Paleografia e Critica applicata* (Die Vatikanische Schule fuer Palaeographie und Angewandte Kritik) prowadzi dwuletni kurs paleografii, dyplomatyki i archiwistyki oraz jednoroczne kursy paleografii greckiej i archiwistyki. Katolicki Uniwersytet Lubelski kształci studentów w ramach trzyletniej specjalności archiwistycznej na Wydziale Nauk Humanistycznych – Instytut Historii – Katedra Historii Ustroju i Administracji Polski. Kierownikiem Katedry jest prof. dr hab. Stanisław Olczak. Archiwistyka jest także przedmiotem wykładowym na Wydziale Teologicznym – Instytut Historii Kościoła – Katedra Metodologii i Nauk Pomocniczych Historii, której kuratorem jest ks. prof. dr hab. Anzelm Weiss. Archiwistykę realizuje Papieska Akademia Teologiczna w Krakowie w ramach Studium Archiwistycznego na

⁵⁹ B. Kumor, *Sprawozdanie z kursu dla pracowników archiwów kościelnych, zorganizowanego przez Ośrodek ABMK w dniach 3-8 lipca 1961 r.*, ABMK, 3 (1961) z. 1-2, s. 103-110; K. Sobul, *Sprawozdanie z seminarium archiwistyki kościelnej, przeprowadzonego na KUL w roku 1967*, ABMK, 16 (1968) s. 279-282; tenże, *Sprawozdanie z seminarium archiwistyki kościelnej, poświęconego kancelariom i składnicom akt zakonów i zgromadzeń żeńskich w Polsce*, ABMK, 20 (1970) s. 195-202; M. L. Jędrzejczak, *Sprawozdanie z seminarium archiwistyki kościelnej, poświęconego aktualnym potrzebom archiwów zakonów i zgromadzeń żeńskich w Polsce, przeprowadzonego na KUL w Lublinie w dniach 27-29 VI 1972*, ABMK, 28 (1974) s. 333-338; Librowski, *Aktualny stan udostępniania*, s. 14.

⁶⁰ Wykaz kursów i sesji naukowych znajduje się w publikacji: Dębowska, *Ośrodek Archiwów.*, s. 96-100.

Wydziale teologicznym. Kierownikiem Studium jest ks. prof. dr. hab. Józef Marecki. Zajęcia z przedmiotu odbywają się również na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie na Wydziale Nauk Historycznych i Społecznych – kierunek Historia – Katedra Nauk Pomocniczych Historii – Zakład Archiwistyki. Kierownikiem Katedry jest ks. prof. dr. hab. Kazimierz Łatak. Wydział Teologiczny Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach prowadzi w systemie zaocznym dwusemestralne Podyplomowe Studia Archiwistyki Kościelnej. Kierownikiem Studiów jest ks. prof. dr. hab. Jerzy Myszor.⁶¹

Gorzej przedstawia się sytuacja podręczników dla studentów archiwistyki kościelnej. W latach siedemdziesiątych Tadeusz Grygier próbował stworzyć archiwalną pomoc naukową dla studentów. Napisał kilka bardzo interesujących i ważnych artykułów dla archiwistyki kościelnej⁶². W rzeczywistości, po za dwoma publikacjami o. H. E. Wyczawskiego,⁶³ zauważa się brak nowych podręczników, które uwzględniałyby aktualną sytuację przedmiotu. Opracowanie aktualnego podręcznika jest zadaniem, jakie stoi przed archiwistami kościelnymi.

Cieszy natomiast fakt, że rozwija się współpraca z archiwistami państwowymi, szczególnie nasiloną od lat dziewięćdziesiątych. Na tym polu należy wymienić wspólne inicjatywy takie, jak np. organizowanie zjazdów archiwistów, udział przedstawicieli Kościoła w świeckich organizacjach archiwistów itp. W tym miejscu należy przywołać osobę ś.p. ks. Konrada Lutyńskiego, byłego dyrektora Archidiecezjalnego Archiwum w Poznaniu, który w latach 1997-2002 był członkiem Zarządu Głównego Stowarzyszenia Archiwistów Polskich (SAP)⁶⁴. Śmierć w dniu 5 czerwca 2002 r. nie pozwoliła mu na udział w IV Powszechnym Zjeździe Archiwistów Polskich organizowanym przez SAP w dniach 12-14 września 2002 r. na Zamku Książąt Pomorskich w Szczecinie. Ks. Dyrektor zdołał przygotować program sekcji III – Archiwa Kościelne, w którym znalazło się sześć referatów reprezentujących szereg zagadnień dotyczących archiwów i archiwaliów katolickich oraz innych kościołów chrześcijańskich. Po jego śmierci obradom Sesji przewodniczył Roman Stelmach⁶⁵. Należy docenić wysiłki podejmowane przez NDAP oraz kadrę świecką na wyższych uczelniach (np. Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Uniwersytet Śląski), które zmierzają do integracji z archiwistami różnych instytucji kościelnych oraz do możliwości wspólnej edukacji

⁶¹ Dziwoki, *Edukacja archiwistów*.

⁶² T. Grygier, *Z zagadnień archiwistyki kościelnej na przykładzie archiwum parafialnego*, ABMK, 22 (1971) s. 5-54; tenże, *Wartościowanie materiałów archiwalnych. Uwagi dla potrzeb administracji i archiwistyki kościelnej*, ABMK, 33 (1978) s. 5-52; tenże, *Zarząd aktami. Problem centralny archiwistyki współczesnej*, ABMK, 36 (1978) s. 21-59; 37 (1978) s. 17-51; tenże, *W sprawie definiowania pojęć archiwalnych*, w: *Problemy historii i archiwistyki*, Lublin 1986.

⁶³ H. E. Wyczawski, *Wprowadzenie do studiów w archiwach kościelnych*, Warszawa 1956; tenże, *Polskie archiwa kościelne*, w: *Księga tysiąclecia katolicyzmu w Polsce, cz.2: Kościół a nauka i sztuka*, Lublin 1969, s. 57-101.

⁶⁴ L. Wilczyński, *Ks. Konrad Lutyński (1940-2002)*, „Archiva Ecclesiastica. Biuletyn Stowarzyszenia Archiwistów Kościelnych”, 1 (2004) s. 81-84.

⁶⁵ B. Woszczyński, *Stowarzyszenie Archiwistów Polskich (1965-2005)*, w: *Stowarzyszenie Archiwistów Polskich 1965-2005*, red. J. Poraziński, Warszawa 2005, s. 51.

specjalistycznych kadr archiwalnych. Przykładowo ośrodek toruński wyszedł na przeciw tym zadaniom i w swoim programie kształcenia uwzględnił specyfikę archiwów kościelnych⁶⁶. Bardzo istotnym elementem współpracy jest zatrudnianie archiwistów kościelnych na wyższych uczelniach lub zlecenie im prowadzenia wykładów z archiwistyki kościelnej dla studentów historii na wydziałach humanistycznych w ramach zajęć fakultatywnych. Z korzyścią dla archiwistów kościelnych byłoby robienie wizyt o charakterze dydaktycznym oraz podejmowanie stażu zawodowego w archiwach państwowych.

2. Organizacja zbiorów i podejmowanie w nich pracy. Archiwum nie mogłoby właściwie funkcjonować bez zatrudnienia fachowego personelu. Z reguły archiwści kościelni posiadają wymagane kwalifikacje zawodowe i mogą skutecznie funkcjonować w archiwach⁶⁷. Na dzień 28 kwietnia 2006 roku obsada personalna archiwów diecezjalnych liczy 89 osób. Najwięcej pracuje w archiwach diecezjalnych w Poznaniu, Gnieźnie i Łodzi. Wszyscy mają studia wyższe, z czego 70 procent posiada stopień naukowy doktora w zakresie teologii lub historii, a wśród nich – trzech dyrektorów archiwów – posiada tytuł naukowy profesora (ks. bp J. Kopiec – Opole, ks. W. Kujawski – Włocławek, ks. J. Pater – Wrocław). W trzech archiwach diecezjalnych (Katowice, Gliwice i Zamość) zatrudnione są wyłącznie osoby świeckie. Dyrektorami pozostałych archiwów są osoby duchowne, które pracują samodzielnie lub we współpracy z osobami świeckimi⁶⁸. Nie zawsze liczba personelu zależy od wielkości posiadanych zbiorów. W dalszym ciągu dostrzegamy brak wykwalifikowanych pracowników w centralnych archiwach. Dyrektor w archiwum centralnym powinien od 1 do 3 osób mieć do dyspozycji⁶⁹. W wielu przypadkach ta sama osoba pełni urząd archiwisty, prowadzi kancelarię bieżącą, inwentaryzuje, zabezpiecza i udostępnia akta, czasem porządkuje pomieszczenia! Nierzadko archiwista kumuluje jeszcze inne stanowiska i obowiązki, co w następstwie powoduje, że nie zbyt dużo czasu, aby poświęcić się pracy w archiwum⁷⁰. Dla porównania – jeśli w archiwum państwowym zatrudnionych jest kilkanaście osób, to w archiwum diecezjalnym pracują 1-2 osoby. Efekty pracy archiwistów kościelnych siłą rzeczy muszą być mniejsze w zestawieniu z ich państwowymi kolegami. Nie dziwi więc, że „nadrabianie zaległości” będzie wymagać jeszcze wielu lat pracy. Sposobem, który mógłby rozwiązać problem, byłoby zwiększenie liczby fachowego personelu.

Na Zjeździe uchwalono także, że każde archiwum powinno mieć ustaloną stałą miesięczną lub roczną dotację. Archiwa bezpośrednio podlegają lokalnym władzom administracyjnym: biskupowi diecezjalnemu w pionie diecezjalnym

⁶⁶ H. Robótka, *Programy nauczania podyplomowych studiów archiwistyki na uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu i Uniwersytecie Śląskim* [Referat wygłoszony w Olsztynie na V Powszechnym Zjeździe Archiwistów Polskich w ramach sesji «Archiwa kościelne» w dniach 6-7 września 2007].

⁶⁷ J. Związek, *Twórcy zespołów w archiwach kościelnych w Polsce*, w: „Archiva Ecclesiastica. Biuletyn Stowarzyszenia Archiwistów Kościelnych”, 2 (2005) s. 53-54.

⁶⁸ Dziwoki, *Edukacja archiwistów*.

⁶⁹ Librowski, *Dotychczasowe osiągnięcia*, s. 8.

⁷⁰ Librowski, *Aktualny stan udostępniania*, s. 13.

oraz przełożonemu generalnemu lub prowincjałowi w pionie zakonnym. Funkcjonowanie archiwów kościelnych zależy od kondycji finansowej diecezji lub prowincji i od wysokości dotacji, jakie przeznacza się na cele archiwalne. Ks. Librowski postulował, żeby przełożeni „zrównali starania o kulturalne zbiory kościelne z troską, jaką obecnie darzą swe agendy duszpasterskie... Ludzi pracujących w Kościele naukowo i kulturalnie powinno się doceniać na równi z duszpasterzami”⁷¹. Należy pamiętać, że zawód czy urząd archiwisty (nie tylko kościelnego) nigdy nie był i nie będzie dochodowy. Archiwiści liczą się z tym, że stałe ustalenia budżetowe na potrzeby archiwalne są odległą kwestią.

Zauważa się poprawę warunków lokalowych, chociaż wiele archiwów kościelnych ma jeszcze problemy z rozmieszczeniem i udostępnianiem swoich zasobów. Remontuje się istniejące oraz buduje nowe obiekty, w których uwzględnia się ich archiwalne przeznaczenie. Standardem staje się magazyn, biuro i pracownia naukowa (lektorium). Dodatkowo archiwum powinno posiadać księgozbiór podręczny (nie biblioteka!), w którym znajdują się wydawnictwa historyczne, nauk pomocniczych, słowniki, encyklopedie i dział regionalny. Należy mieć życzyć, aby w przyszłości wszystkie archiwa, prócz wystarczających warunków pracy, posiadały także dobre zabezpieczenia i monitoring.

Archiwa kościelne coraz częściej otwierają swoje podwoje dla „potrzeb naukowych, życiowych i osobistych ogółu ludzi”⁷². Zasady udostępniania reguluje statut i regulamin archiwum, zatwierdzony przez biskupa diecezjalnego i przełożonego generalnego lub prowincjała. Większość archiwów funkcjonuje na bazie statutowej, ale są archiwa, które takiej bazy jeszcze nie posiadają. Statut jest podstawą funkcjonowania archiwum. Regulamin określa warunki pracy, wylicza uprawnienia i obowiązki kwerendzistów oraz stosunek do nich kierownictwa archiwum⁷³. Trzeba zabiegać więc o to, aby każde archiwum kościelne miało swój statut i regulamin. Stanowi to bowiem ważny krok na drodze do zakończenia reformy organizacji archiwów kościelnych w Polsce.

Z reguły w archiwach centralnych można znaleźć pracownie konserwatorskie, lecz mniejsze jednostki przy szczupłym zapleczu lokalowym i personalnym nie mogą pozwolić sobie na prowadzenie konserwacji. Z resztą konserwacją muszą zajmować się specjaliści w tej dziedzinie. Wszelkie działania na „własną rękę” mogą w końcu doprowadzić do trwałego uszkodzenia lub zniszczenia dokumentów. W zakresie konserwacji nieodzowna jest więc współpraca wszystkich archiwów kościelnych i państwowych.

3. Archiwistyka. W tej grupie zwrócono szczególną uwagę na mikrofilmowanie dokumentacji archiwalnej. Ogromne zasługi w tym względzie ma Instytut ABMK w Lublinie, który zgodnie z zapisem statutowym zajmuje się mikrofilmowaniem cenniejszych zbiorów kościelnych potrzebnych do badań naukowych. Instytut ABMK posiada własną stację mikrofilmową, która utrwała archiwalia pochodzące przede wszystkim z instytucji krajowych. Największą wagę przykłada

⁷¹ Tamże, s. 19.

⁷² S. Librowski, *Podjęmowanie i załatwianie kwerend w archiwach kościelnych*, ABMK, 27 (1973) s. 6.

⁷³ Librowski, *Dotychczasowe osiągnięcia*, s. 9.

się do mikrofilmowania materiałów z okresu staropolskiego oraz tych, które są trudno dostępne (np. zasoby klasztorne i zbiory zagraniczne). Instytut głównie utrwała następujące rodzaje dokumentów: wizytacje kościołów i parafii od XVI do XVII wieku, księgi czynności biskupów, oficjałów generalnych i foralnych, kopiarze dokumentów, akta czynności kapituł katedralnych i kolegiackich, akta klasztorne, synodalne, akta procesów informacyjnych polskich biskupów (XVI-XIX w.) oraz akta nuncjatury warszawskiej. Katalogi mikrofilmowanej dokumentacji są publikowane w półroczniku ABMK, na łamach którego ukazało się 7 numerów⁷⁴.

4. Pogłębianie wiadomości o archiwach. Ks. Librowski proponował, aby archiwista był historykiem i miał wykłady w seminarium duchownym, „nauczyłby kleryków cenić akta i korzystać z nich do opracowania monografii parafii, kościołów i klasztorów”⁷⁵. Nie udało się, jak dotąd, wprowadzić regularnych wykładów z archiwistyki do ratio studiorum w diecezjalnych i zakonnych seminariach duchownych⁷⁶. Alumni uczą się zasad prowadzenia kancelarii i archiwum parafialnego w ramach zajęć z teologii pastoralnej. Nie wydaje się pewne, że przekazana alumnom w ten sposób wiedza będzie wystarczająca w duszpasterstwie in praxi. Postuluje się zatem wprowadzenie wykładów z archiwistyki w seminariach duchownych (np. 30 godzin na ostatnim roku w ramach zajęć wspomagających studia teologiczne).

Ośrodek ABMK przy KUL przoduje na polskim rynku wydawniczym w dziedzinie archiwistyki. Na jego łamach można znaleźć m.in. przewodniki po zasobach, inwentarze, katalogi, publikacje z zakresu m.in. organizacji, metodologii, prawa archiwalnego itp. Trzeba w tym miejscu pochwalić dyrektorów tych archiwistów kościelnych, którzy wydają własne periodyki. Wszystkie kurie diecezjalne wydają pisma urzędowe, w których od czasu do czasu pojawiają się informacje o działalności archiwów, sprawozdania, komunikaty, rozporządzenia biskupów diecezjalnych oraz artykuły poświęcone omawianej tematyce. Z przykrością trzeba stwierdzić, że archiwa i archiwistyka zbyt rzadko goszczą na łamach diecezjalnych pism urzędowych.

5. Rezolucje specjalne. Ambitnym postulatem Zjazdu było opracowanie kompletnej bibliografii teologii katolickiej w Polsce. Aktualnie została opracowana i wydana bibliografia, która sięga lat siedemdziesiątych XX wieku. Trwają prace nad kontynuacją dzieła.

Z okazji obchodu Jubileuszu Tysiąclecia Chrześcijaństwa w Polsce zorganizowano ogólnonarodową wystawę, która miała charakter objazdowy, tzn. kolejno pojawiała się w diecezjach obchodzących Jubileusz.

⁷⁴ Dębowska, *Ośrodek Archiwów*, s. 55-56; 60-65; M. Dębowska, *Mikrofilmowanie w Instytucie ABMK* [Referat wygłoszony w Olsztynie na V Powszechnym Zjeździe Archiwistów Polskich w ramach sesji «Archiwa kościelne» w dniach 6-7 września 2007].

⁷⁵ Librowski, *Dotychczasowe osiągnięcia*, s. 8.

⁷⁶ Np. w seminarium duchownym w Lublinie prowadzono zajęcia z archiwistyki do 1972 roku, w Przemyślu, Włocławku i Wrocławiu tylko częściowo uwzględniono ten przedmiot. Librowski, *Podjęmowanie i załatwianie kwerend*, s. 24.

Do wyżej wymienionych rezolucji oraz uwag, co do ich praktycznej realizacji, należy również dodać kwestie, które nie zostały poruszone na Pierwszym Zjeździe w 1957 roku⁷⁷. Oto kilka przykładów:

— Nie zwrócono uwagi na zasady etyczne w działalności archiwistów kościelnych. Ks. prof. Jan Związek, prezes Stowarzyszenia Archiwistów Kościelnych, na V Powszechnym Zjeździe Archiwistów Polskich przypomniał o obowiązku przestrzegania zasad etycznych w życiu i pracy archiwistów. Etyką w życiu i pracy archiwistów kościelnych zajmuje się ks. dr hab. Andrzej Bruzdziński.

— Zbyt mało poruszano kwestii prawa archiwalnego. Aktualną problematyką prawną zajmuje się m.in. ks. prof. dr hab. Henryk Misztal (KUL)⁷⁸ i ks. dr Mieczysław Różański, zastępca dyrektora Archiwum Archidiecezjalnego w Łodzi⁷⁹.

— Sprawa rewindykacji dokumentów kościelnych nie była w centrum zainteresowania organizatorów Zjazdu. W 1989 r. ks. S. Librowski napisał w Encyklopedii Katolickiej, że niemal wszystkie archiwa państwowe w Polsce posiadają dokumenty i akta proveniencji kościelnej, które trafiły po likwidacji diecezji, kolegiat, parafii i zakonów. W zasobie państwowym także znalazły się akta kościelne, które przekazano na zasadzie darowizn⁸⁰. Wskutek zawirowań historycznych i politycznych wiele cennych archiwaliów kościelnych (zwłaszcza parafialnych) pozostało poza granicami państwa polskiego. W latach 1973-1974 ks. B. Kumor, sekretarz generalny i ks. S. Librowski, referent ds. archiwalnych Ośrodka ABMK, przeprowadzili we wszystkich diecezjach ankietę na temat materiałów archiwalnych wywiezionych do Niemiec. Po jej zakończeniu Episkopat Polski otrzymał zestawienie zaginionych dokumentów⁸¹. Mocą porozumienia, które podpisali kardynałowie Józef Glemp i Karl Lehmann w Warszawie 17 września 2001 r., Centralne Archiwum Biskupie w Regensburgu zobowiązano do oddania 3361 ksiąg metrykalnych, które pochodzą z parafii znajdujących się na terenach przyłączonych podczas II wojny światowej do Trzeciej Rzeszy oraz z diecezji, które po 1945 roku znalazły się w granicach Polski. Księgi z Regensburga wróciły do archidiecezji warmińskiej, gdańskiej, gnieźnieńskiej i szczecińsko-kamieńskiej oraz do diecezji elbląskiej, ełckiej, pelplińskiej, toruńskiej, włocławskiej i płockiej⁸². Nikt dokładnie nie wie, ile jeszcze dokumentów znajduje się w archiwach zagra-

⁷⁷ Taki stan rzeczy można m.in. usprawiedliwić tym, że w ograniczonych ramach czasowych Zjazdu nie dałoby się rozwiązać wszystkich problemów archiwistyki kościelnej. Wojna, która przeobraziła reformę archiwów, miała wpływ na ich funkcjonowanie po 1945 roku. Dał się także odczuć brak fachowego personelu oraz trudności, jakie Kościołowi stawała ówczesna władza państwowa (uwagi autora referatu).

⁷⁸ H. Misztal, *Sytuacja prawna archiwum parafialnego*, ABMK, 75 (2001) s. 77-90.

⁷⁹ M. Różański, *Z problematyki archiwalnego prawa kościelnego* [Referat wygłoszony w Olsztynie na V Powszechnym Zjeździe Archiwistów Polskich w ramach sesji «Archiwa kościelne» w dniach 6-7 września 2007].

⁸⁰ Librowski, *Archiwa Kościoła*, k. 885-886.

⁸¹ Dębowska, *Ośrodek Archiwów*, s. 138-140.

⁸² *Porozumienie Kościoła w Polsce i w Niemczech o przekazaniu ksiąg kościelnych z dnia 17 września 2001*, „Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie”, 9 (2001) s. 1533-1537; R. Kufel, *Kancelaria, registratura i archiwum parafialne na ziemiach polskich od XII do początku XXI wieku*, Zielona Góra 2005, s. 167-168.

nicznych. Warunkiem rewindykacji dóbr kościelnych jest ich wcześniejsza dokładna ewidencja.

Na Zjeździe nie zajmowano się kwestią wartościowania (brakowania) oraz przekazywania akt z archiwów partykularnych (terenowych) do archiwów centralnych (diecezjalnych i prowincjonalnych). Zdania na te tematy są podzielone. Jedni uważają, że nie wolno brakować żadnych akt kościelnych. Inni twierdzą, że można to zrobić, ale z rozważą⁸³. Zwolennicy koncentracji archiwaliów uważają za stosowne, aby archiwa centralne przejmowały dokumentację z archiwów terenowych⁸⁴. Przeciwnicy koncentracji bronią tezy, aby nie rozdzielać zasobów partykularnych⁸⁵. Wszyscy są zgodni, aby przeprowadzić pełną inwentaryzację zasobów partykularnych. Należy ustalić jednolite zasady dotyczące wartościowania i przekazywania archiwaliów⁸⁶.

Przełomowym wydarzeniem dla archiwistyki kościelnej było powstanie Stowarzyszenia Archiwistów Kościelnych (SAK) w Warszawie w dniu 17 czerwca 2004 roku. Konferencja Episkopatu Polski erygowała SAK oraz jego Statut dnia 1 grudnia 2003⁸⁷. Asystentem Stowarzyszenia z ramienia Konferencji Episkopatu został bp prof. dr hab. Jan Kopiec (Opole). Na stanowisku prezesa jest ks. prof. dr hab. Jan Związek (Częstochowa)⁸⁸. Siedziba SAK znajduje się w Katowicach. Głównym zadaniem Stowarzyszenia jest porządkowanie, udostępnianie i inwentaryzacja archiwaliów kościelnych. Jego członkowie będą kontynuować polską tradycję archiwalną oraz „wielką służbę nauce kościelnej i narodowej”⁸⁹. SAK wydaje swój biuletyn „Archiva Ecclesiastica”, który redaguje o. prof. PAT dr hab. Józef Marecki OFMCap (Kraków)⁹⁰.

Przed Stowarzyszeniem, archiwami i ich pracownikami stają nowe zadania i propozycje np:

- Komputeryzacja (sieć komputerowa, bazy danych, strony internetowe);
- Digitalizacja zasobów archiwalnych;
- Pozyskiwanie środków pozabudżetowych i sposoby ich wykorzystania⁹¹.

⁸³ J. Pater, *Dopływ materiałów archiwalnych z placówek terenowych do archiwum diecezjalnego*, ABMK, 62 (1993) s. 55.

⁸⁴ M. T. Zahajkiewicz, *Zjawisko szybkiego narastania materiału archiwalnego*, ABMK, 75 (2001) s. 99.

⁸⁵ Librowski, *Stan i potrzeby*, s. 5-12.

⁸⁶ J. Kopiec, *Funkcje archiwum kościelnego*, „Wiadomości Urzędowe Diecezji Opolskiej”, 44 (1989) nr 9, s. 253.

⁸⁷ Dekret i Statut SAK, w: „Archiva Ecclesiastica. Biuletyn Stowarzyszenia Archiwistów Kościelnych”, 1 (2004) s. 21-32.

⁸⁸ H. Dudała, *Protokół z I Walnego Zjazdu Stowarzyszenia Archiwistów Kościelnych w siedzibie Konferencji Episkopatu Polski w dniu 17 czerwca 2004 roku*, „Archiva Ecclesiastica. Biuletyn Stowarzyszenia Archiwistów Kościelnych”, 1 (2004) s. 33-37.

⁸⁹ J. Związek, *Słowo po wyborze i zarys programu działania Stowarzyszenia Archiwistów Kościelnych*, „Archiva Ecclesiastica. Biuletyn Stowarzyszenia Archiwistów Kościelnych”, 1 (2004) s. 53.

⁹⁰ Prezentacja Zarządu Stowarzyszenia Archiwistów Kościelnych, „Archiva Ecclesiastica. Biuletyn Stowarzyszenia Archiwistów Kościelnych”, 1 (2004) s. 61-62.

⁹¹ R. Dworacki, *Środki Unii Europejskiej i sposoby ich wykorzystania na przykładzie Archiwum*

Kończąc powyższe rozważania, pozwolę sobie na małą dygresję. Co by podczas tego sympozjum nie powiedziano, jedno jest pewne, że archiwalia zdane są wyłącznie na łaskę i niełaskę człowieka. Archiwistę nazywany jest „sługą ołtarza naukowego”, „sługą w odkrywaniu prawdy o dziejach Kościoła”⁹², „strażnikiem dóbr kultury narodu”. Jedynie archiwista jest w stanie zrozumieć, co mówią i myślą dokumenty. Archiwista bierze na siebie odpowiedzialność za archiwalia, które zostały powierzone jego trosce. Musi stać się ich przyjacielem, musi nauczyć się je słuchać i kochać. Jest to obopólna przyjaźń. Tylko wtedy, kiedy archiwista bierze za nie odpowiedzialność, akta mogą do niego przemówić i odwdziżyć się za miłość. Czy dla archiwisty może być większa satysfakcja i szczęście?

Mam świadomość własnej ułomności oraz tego, że ten referat nie wyczerpał, lecz tylko zarysował temat. Była to próbka oceny dorobku polskiej archiwistyki kościelnej, który po ludzku jest nie do ocenienia. W tym miejscu z największym uznaniem i szacunkiem przywołuję na pamięć ks. prof. dr. hab. Stanisława Librowskiego (KUL), o. prof. dr. hab. Hieronima E. Wyczawskiego (ATK), ks. prof. dr. hab. Bolesława Kumora (KUL) oraz ks. bp. prof. dr. hab. Wincentego Urbana (Wrocław) i wielu innych. Pokornie chylę czoło przed naszymi poprzednikami, którzy byli ludźmi wielkiego formatu. Słowa szacunku i uznania kieruję do wszystkich duchownych i świeckich historyków i archiwistów kościelnych, tu obecnych i nieobecnych, bez których wytrwałej, ofiarnej i trudnej pracy nie byłoby archiwów oraz tego sympozjum.

Święty Wawrzyńcze, Diakonie i Męczenniku – Patronie wszystkich archiwistów – módl się za nami!

Archidiecezjalnego w Poznaniu [Referat wygłoszony w Olsztynie na V Powszechnym Zjeździe Archiwistów Polskich w ramach sesji «Archiwa kościelne» w dniach 6-7 września 2007].

⁹² J. Związek, *Zasady etyczne w działalności archiwistów kościelnych* [Referat wygłoszony w Olsztynie na V Powszechnym Zjeździe Archiwistów Polskich w ramach sesji «Archiwa kościelne» w dniach 6-7 września 2007].